

LYGTINIO PALEIDIMO IŠ PATAISOS ĮSTAIGŲ INSTITUTO ĮGYVENDINIMAS

dr. Tomas Mackevičius

Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, Mediacijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas (8 5) 271 4608
Elektroninis paštas tomas.mackevicius@gmail.com

Pateikta 2011 m. vasario 3 d.

Parengta spausdinti 2011 m. balandžio 29 d.

Anotacija

Šiame straipsnyje nagrinėjamas Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekse įteisintas institutas – lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų, kaip alternatyva laisvės atėmimui. Straipsnyje, nesigilinant į šio instituto formavimosi raidą, siekiama apžvelgti lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų turinį, išanalizuoti lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų instituto įgyvendinimo problemas ir pasiūlyti priemones joms pašalinti, palyginti, ar Lietuvos teisinis lygtinio paleidimo reguliavimas atitinka pagrindinių tarptautinių dokumentų, susijusių su alternatyvomis laisvės atėmimo bausmei, nuostatas, taip pat palyginti nacionalinę bei užsienio valstybių patirtį, įgyvendinant lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų institutą. Palyginti tai su Jungtinių Tautų Organizacijos (toliau – JTO) standartinėmis minimaliomis su laisvės atėmimu nesusijusių priemonių taisyklėmis (Tokijo taisyklėmis), Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr. R (82) 16 „Dėl paleidimo iš kalėjimo“, Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr. (87) 20 „Dėl socialinės reakcijos į nepilnamečių nusikalstamumą“, Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr. R (92) 16 „Dėl Europos bendruomenės sankcijų ir priemonių taisyklių“, Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr. R (99) 22 „Dėl kalėjimų perpildymo ir kalėjimų populiacijos padidėjimo“, Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Rec (2000) 22 „Dėl Europos bendruomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių taikymo tobulinimo“, Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Rec (2003) 22 valstybėms narėms „Dėl lygtinio paleidimo (parolio)“. Straipsnyje pateikiamos gairės dėl lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų instituto teisinio reguliavimo ir nuteistųjų resocializacijos tobulinimo.

Reikšminiai žodžiai: lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų, alternatyvos laisvės atėmimui, tarptautiniai dokumentai, resocializacija.

Įvadas

Lietuvoje, palyginti su kitų Europos Sąjungos valstybių statistiniais rodikliais, vis dar yra pernešygi didelis įkalintų asmenų (atliekančių terminuoto laisvės atėmimo, laisvės atėmimo iki gyvos galvos ir arešto bausmes bei suimtųjų) skaičius. Europos Sąjungos valstybėse narėse 2011 m. sausio 1 d. įkalintų asmenų 100 000 gyventojų teko nuo 60 (Suomijoje) iki 159 (Ispanijoje). Tuo tarpu Lietuvoje 100 000 gyventojų teko 281 įkalintas asmuo (nuteistieji ir suimtieji) (World Prison Brief (Europe)). Europos Tarybos Ministrų komitetas 2003 m. rugsėjo 24 d. 853-me Ministrų komiteto ministrų pavadojotojų posėdyje priėmė Rekomendaciją Rec (2003) 22 „Dėl lygtinio paleidimo (parolio)“, kurioje pripažino, kad lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų yra viena iš efektyviausių ir konstruktyviausių alternatyvių laisvės atėmimui priemonių, užkertančių kelią pakartotiniam pažeidimui bei skatinančių pažeidėjo reintegraciją, suteikiančių kaliniui planuojamą, remiamą ir prižiūrimą įsiliejimą į visuomenę, todėl rekomendavo plėsti šios alternatyvios laisvės atėmimui priemonės taikymą (Rekomendacija dėl lygtinio paleidimo (parolio), 2003). Prof. S. V. Pozniševas sąlyginį paleidimą apibūdino kaip „vieną tų svarbių stimulų, kuris skatina kalinį palengva eiti taisyklėmis, iš kurių susideda bausmė“ (S. V. Pozniševas, 1939). Lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų instituto svarba pabrėžiama ir Europos Tarybos Ministrų komiteto 1982 m. priimtoje Rekomendacijoje Nr. R (82) 16 „Dėl paleidimo iš kalėjimo“, kurioje pažymima, kad

atleidimas nuo bausmės turi didelę reikšmę nuteistojo elgesio korekcijos procesui, kadangi taip įgyvendinami humanizmo, atsakomybės individualizavimo ir teisingumo principai (Rekomendacija dėl paleidimo iš kalėjimo, 1982). Lygtinį paleidimą iš pataisos įstaigų taikyti skatina ir Jungtinių Tautų Generalinės asamblėjos 1990 m. gruodžio 14 d. rezoliucija Nr. 45/110, kuria patvirtintos Minimalios standartinės taisyklės dėl priemonių, nesusijusių su laisvės atėmimu (Tokijo taisyklės, 1990), taip pat Europos Tarybos Ministrų komiteto 1999 m. rugsėjo 30 d. rekomendacija Nr. R (99) 22 „Dėl kalėjimų perpildymo bei kalinių skaičiaus augimo“ (Rekomendacija dėl kalėjimų perpildymo bei kalinių skaičiaus augimo, 1999) bei Europos Tarybos Ministrų komiteto 2000 m. lapkričio 29 d. rekomendacija Rec (2000) 22 valstybėms narėms „Dėl Europos bendruomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių taikymo tobulinimo taisyklių“ (Rekomendacija dėl Europos bendruomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių taikymo tobulinimo taisyklių, 2000). Tbulinti lygtinį paleidimą iš pataisos įstaigos numatyta Valstybės ilgalaikės raidos strategijoje (Valstybės ilgalaikės raidos strategija, 2002), taip pat Nacionalinėje nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programoje (Nacionalinė nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programa, 2003), kurioje pripažįstama būtinybė užtikrinti nusikaltusių asmenų pataisymo ir resocializacijos prioritetą. Atsižvelgiant į tai, tikslinga iširti lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų institutą, įteisintą Lietuvos teisinėje sistemoje, kaip alternatyvą laisvės atėmimui bei įvertinti šio instituto įgyvendinimo efektyvumą lemiančius veiksnius bei pateikti pasiūlymus ir išvadas jiems tobulinti. Straipsnio objektas – lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų institutas, kaip alternatyva laisvės atėmimui, ir jo efektyvumą lemiantys teisiniai bei praktiniai veiksniai. Šio straipsnio tikslas – atskleisti ir įvertinti lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų instituto taikymo ir vykdymo racionalumą bei efektyvumą, atsižvelgiant į tarptautinių dokumentų nuostatas, taip pat pažangią atskirų užsienio valstybių patirtį bei pateikti išvadas ir pasiūlymus dėl lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų instituto reguliavimo bei nuteistųjų resocializacijos tobulinimo. Straipsnyje taikyti loginis, lyginamasis ir sisteminės analizės mokslinio tyrimo metodai.

1. Lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų taikymas

Lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų taikymo pagrindų sąrašas įtvirtintas Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekse (Bausmių vykdymo kodeksas, 2002) (toliau – BVK) yra griežtai apibrėžtas ir baigtinis. Tuo tarpu laisvės atėmimo bausmės taikymo praktika ir atlikti kriminologiniai tyrimai paneigė vyravusį tikėjimą laisvės atėmimo bausmės efektyvumu, taip pat įrodė, kad alternatyvios priemonės yra efektyvesnės nei laisvės atėmimas (Moving Probation Forward. Evidence, Arguments and Practice, 2003). Nusikalstamą veiklą padaręs asmuo, ilgą laiką izoliuotas nuo visuomenės, ne tik negali susiformuoti teigiamų nuostatų gyventi bendruomenėje, o dargi atvirkščiai – įgyja daugiau nusikalstamos patirties ir su nusikalstama veika susijusių žinių. O buvimo laisvės atėmimo vietoje trukmė atvirkščiai proporcinga pozityvių socialinių nuostatų formavimosi laipsniui. Todėl manytina, kad lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų instituto taikymo ribas reikėtų išplėsti. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijoje Rec (2003) 22 valstybėms narėms „Dėl lygtinio paleidimo (parolio)“ antrajame skirsnyje „Bendrieji principai“ rekomenduojama, kad minimalus arba nustatytas lygtinio paleidimo taikymo terminas neturi būti toks ilgas, jog nebūtų galima pasiekti lygtinio paleidimo tikslo – padėti kaliniams pereiti nuo gyvenimo kalėjime prie gyvenimo, laikantis įstatymų visuomenėje, tai skatinančių sąlygų ir priežiūros po paleidimo dėka bei prisidėti prie visuomenės apsaugos ir nusikalstamumo visuomenėje mažinimo. Taip pat šioje Europos Tarybos rekomendacijoje pažymima, kad, norint sumažinti žalingą įkalinimo poveikį ir skatinti kalinių įsiliejimą į visuomenę, sudarant sąlygas, padedančias garantuoti laisvėje esančios visuomenės saugumą, įstatymai lygtinį paleidimą turėtų leisti taikyti visiems laisvės atėmimo bausme nuteistiems asmenims, įskaitant ir atliekančius laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę. Lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų pažangiose užsienio valstybėse (pavyzdžiui, Anglijoje, Velse,) – plačiai paplitusi alternatyva laisvės atėmimui, kadangi šiose valstybėse pabrėžiama nuteistojo asmens resocializacijos pirmenybė bei laikoma, kad ši priemonė padeda nuteistiesiems integruotis į visuomenę. Kuo ilgesnis įkalinimo laikas ne tik nelemia efektyvios nuteistojo resocializacijos, o netgi priešingai – skatina nuteistojo žalingų įgūdžių formavimąsi. Pavyzdžiui, Jungtinėje Karalystėje lygtinis paleidimas taikomas netgi laisvės atėmimu iki gyvos galvos nuteistiesiems (Directions relating to the Transfer of Life Sentence Prisoners to Open Conditions, 1991), toks lygtinis paleidimas taikomas ir Kanadoje (Corrections and Conditional Release Act, 1992). Be to, apskritai lieka neaišku, kodėl lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų netaikomas asmenims, kuriems buvo taikytas lygtinis atleidimas nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą (Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 77, 94 straipsniai) (Baudžiamasis kodeksas, 2000), kadangi ši alternatyvi laisvės atėmimui priemonė yra paskatinimo priemonė (Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso (toliau – BVK) 140 straipsnis 4 dalis), o jai taikyti būtina sąlyga – nuteistasis turi būti pasitaisęs. Be to, esant tokiai Bausmių vykdymo įstatymo redakcijai, lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų taikymo galimybės nepraranda asmenys, kurie buvo lygtinai paleisti iš

pataisos įstaigų ir šio paleidimo metu padarė tyčinį nusikaltimą, nors lygtinis paleidimas nėra paskatinimo priemonė, kadangi bausmių vykdymo įstatymas nereikalauja, kad asmuo būtų pasitaisęs.

Sprendžiant klausimą dėl lygtinio paleidimo taikymo, atsižvelgiama į nuteistojo asmenybę, jo elgesį, taip pat pataisos įstaigos psichologinės tarnybos išvadą. Be to, atsižvelgiama į raštišką nuteistojo įsipareigojimą doru elgesiu ir stropiu darbu įrodyti, kad jis pasitaisys (BVK 157 straipsnio 2 dalis). Tačiau teigtina, kad ši bausmių vykdymo įstatymo nuostata iš dalies yra pasenusi, o svarbiausia, kad taip nepabrėžiama paleidžiamojo asmens rizikos visuomenei įvertinimo svarba, nagrinėjant lygtinio paleidimo taikymo klausimą. Pavyzdžiui, Jungtinėje Karalystėje, kuri laikoma viena probacijos pradininkių, rizikos visuomenei įvertinimo svarbą, kaip vieną svarbiausių faktorių, turinčių lemti sprendimą dėl lygtinio paleidimo, įvardija visi teisės aktai, reglamentuojantys lygtinio paleidimo įgyvendinimą. Svarbiausi teisės aktai, reglamentuojantys parolio taikymo pagrindus, sąlygas ir tvarką Jungtinėje Karalystėje, yra 1991 m. priimtas Kriminalinės justicijos aktas ir Kalėjimų tarnybos įsakymas Nr. 6600, kuriuo patvirtinta Parolio, priešlaikinio paleidimo ir grąžinimo į įkalinimo įstaigą, instrukcija, Nacionaliniai pažeidėjų priežiūros bendruomenėje standartai bei juos papildantys vidaus reikalų ministro nurodymai ir kiti teisės aktai, tarp kurių paminėtini: Nenutrūkstamos priežiūros metmenys, Aktas dėl nusikaltimų, vidaus reikalų ministro nurodymai dėl terminuota laisvės atėmimo bausmė nuteistų asmenų paleidimo, dėl iki gyvos galvos laisvės atėmimo bausmė nuteistų asmenų pervedimo į atviras sąlygas, dėl lygtinai paleistų asmenų grąžinimo į įkalinimo įstaigas (T. Mackevičius, 2006). Taigi Jungtinės Karalystės teisės aktuose pabrėžiama rizikos laipsnio visuomenei įvertinimo svarba, nagrinėjant bylą dėl lygtinio paleidimo taikymo. Tokį įvertinimą pateikia ir pataisos įstaigos Parolio padalinio darbuotojas, ir probacijos tarnybos darbuotojas, dalyvaujantis nuteistojo pataisos procese, ir Parolio tarnybos darbuotojas ataskaitoje apie susitikimą su nuteistuoju. Rizikos įvertinimą, kaip vieną esminių faktorių, turinčių lemti sprendimą dėl lygtinio paleidimo, įvardija ir Valstybės ministras savo nurodymuose dėl terminuotu laisvės atėmimu nubaustų asmenų lygtinio paleidimo (Parole, Early Release and Recall Manual, 1999). Tuo tarpu Lietuvos teisės aktai esminiu kriterijumi laiko nuteistojo įsipareigojimą dorai elgtis ir stropiai dirbti. Tokia išvada peršasi išanalizavus BVK ir kitus šios srities teisės aktus. Juose nepateikiami jokie kriterijai, kuriais remiantis būtų priimamas sprendimas taikyti arba ne lygtinį paleidimą, išskyrus BVK 157 ir 164 straipsnių nuostatas, jog lygtinai gali būti paleidžiami asmenys, „kuriuos toliau įmanoma taisyti neizoliuotus nuo visuomenės“, jei jie „įsipareigoja doru elgesiu ir stropiu darbu įrodyti, kad pasitaisys“. Tuo tarpu Jungtinėje Karalystėje su lygtinai paleidžiamuoju surašomas susitarimas. Pažymėtina ir tai, kad Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijoje Rec (2003) 22 valstybėms narėms „Dėl lygtinio paleidimo (parolio)“ devintajame skirsnyje „Sprendimų priėmimo tobulinimo metodai“ rekomenduojama skatinti priemones bei kitus metodus dėl rizikos ir poreikių vertinimo, kurie padeda priimti patikimus sprendimus dėl lygtinio paleidimo taikymo, taip pat imtis priemonių užtikrinti pagrįstų sprendimų dėl lygtinio paleidimo taikymo logiškumo laipsnį.

2. Lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų socialiniai teisiniai aspektai

BVK nustato, kad, priimdamas nutartį dėl lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos, teismas nuteistajam nustato tam tikras pareigas. Tokia praktika paplitusi visame pasaulyje. Viena vertus, tai aiškiai nurodo teismo kompetencijos ribas ir pasitarnauja kaip saugiklis nuo galimų žmogaus teisių pažeidimų. Kita vertus, kiekvienu konkrečiu pareigų skyrimo atveju gali paaiškėti tokių aplinkybių, į kurias teismas negalės atsižvelgti būtent dėl BVK griežtai apibrėžto pareigų sąrašo. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijoje Nr. R (92) 16 „Dėl Europos bendruomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių“ (Rekomendacija dėl Europos bendruomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių, 1992) nustatyta, kad pažeidėjas turėtų tiek, kiek įmanoma, dalyvauti priimant sprendimus dėl alternatyvios priemonės vykdymo klausimų. Tokijo taisyklėse nustatyta, kad nustatydamas sąlygas, kurių turi laikytis pažeidėjas, kompetentinga institucija privalo turėti omenyje ir visuomenės poreikius bei pažeidėjo ir nukentėjusiojo poreikius bei teises. Tokijo taisyklėse taipogi rekomenduojama, kad konkrečios su laisvės atėmimu nesusijusios priemonės ribose reikia kiekvienam atskiram atvejui skirti efektyviausią priežiūros ir elgesio būdą, kuris būtų nukreiptas padėti pažeidėjui naujai save įvertinti, atsižvelgiant į padaryto pažeidimo pobūdį, todėl priežiūros bei elgesio tvarka turi būti periodiškai peržiūrima ir, esant būtinybei, koreguojama. Europos bendruomeninių sankcijų ir priemonių taisyklėse taip pat rekomenduojama atsižvelgti į pažeidėjo padarytą pažangą bei keisti bet kurią alternatyvioje priemonėje nustatytą sąlygą arba įpareigojimą.

Išskirtina tai, kad BVK nėra įteisinta speciali pareiga, kuri gali būti nustatyta lygtinai paleidžiamajam – dalyvauti socialinės reabilitacijos programose. Tuo tarpu, pavyzdžiui, Jungtinėje Karalystėje, šios programos lygtinai paleistiesiems nuteistiesiems yra privalomos. Manytina, kad bausmių vykdymo įstatyme derėtų įtvirtinti tokią specialią pareigą, nes tai užtikrintų nenutrūkstamą lygtinai paleistų iš pa-

taisos įstaigų asmenų socialinę rehabilitaciją. Taip pat, atsižvelgiant į tai, ar nuteistasis dalyvauja socialinės rehabilitacijos programose, galėtų kisti nuteistųjų teisinė padėtis, tuo tarpu, esant dabartinei situacijai, teismai neatsižvelgia, ar nuteistieji dalyvauja socialinės integracijos ir rehabilitacijos programose, ar ne, kadangi socialinės rehabilitacijos programos, kurias vykdo pataisos inspekcijos, grindžiamos savanoriškumo principu. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijoje Rec (2003) 22 valstybėms narėms „Dėl lygtinio paleidimo (parolio)“ lygtinis paleidimas įvardijamas, kaip ankstyvas nuteistų kalinių paleidimas pagal individualizuotas sąlygas po paleidimo, o šio tarptautinio teisės akto antrajame skirsnyje „Bendrieji principai“ taip pat rekomenduojama, kad, norint sumažinti lygtinai paleistų kalinių recidyvizmo riziką, jiems turėtų būti taikomos tokios individualios sąlygos, kaip dalyvavimas asmens tobulinimo programose arba kitoje sankcionuotoje veikloje, pavyzdžiui, bendrasis lavinimasis ar profesinis mokymasis.

BVK 161 straipsnyje įtvirtintos nuostatos dėl lygtinai paleistiems asmenims įstatymų numatyta tvarka taikytinos drausminės arba administracinės atsakomybės bei galimybės sulaikyti asmenis, sistemingai arba piktybiškai pažeidinėjančius darbo drausmę, viešąją tvarką ar nustatytas pareigas. Skiriamasis pažeidimo piktybiškumo požymis yra tas, kad pažeidimas padaromas po pataisos inspekcijos vadovo arba kito kompetentingo pareigūno paskirtosios nuobaudos (Teisingumo ministro įsakymas, 2003). Pažymėtina tai, kad neaišku, kodėl galiojančiame BVK 161 straipsnyje išskiriami lygtinai paleistųjų asmenų padaryti administracinės teisės pažeidimai, kuriais kėsinama į viešąją tvarką, kadangi Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekse (Administracinių teisės pažeidimų kodeksas, 2004) (toliau – ATPK) numatyti ir kiti nemažiau visuomenei pavojingi administracinės teisės pažeidimai, pavyzdžiui, smulkusis svetimo turto pagrobimas (ATPK 50¹ straipsnis), smulkusis svetimo turto sunaikinimas arba sugadinimas (ATPK 50³ straipsnis), transporto priemonių vairavimas, esant vairuotojams neblaiviems arba apsvaigus nuo narkotikų, vaistų ar kitų svaiginamųjų medžiagų (ATPK 126 straipsnis) neteisėtas perdavimas asmenims, laikomiems laisvės atėmimo vietose (ATPK 191 straipsnis), ir kt., kurie galiojančiame „Itnin piktybiškų viešosios tvarkos ir nustatytų pareigų pažeidimų sąrašė“ nenumatyti (Teisingumo ministro įsakymas, 2003). Taigi, esant galiojančioms bausmių vykdymo įstatymo ir „Itnin piktybiškų viešosios tvarkos pažeidimų sąrašo“ redakcijoms, lygtinai paleistajam iš pataisos įstaigos asmeniui darant administracinės teisės pažeidimus, kuriais nėra kėsinama į viešąją tvarką, pataisos inspekcija negali perduoti medžiagos teismui, kad būtų sprendžiama dėl tokio asmens pasiuntimo į pataisos įstaigą atlikti likusią laisvės atėmimo bausmės dalį, nors tokia situacija akivaizdžiai įrodo, kad nepasiekiami socialiniai bausmių vykdymo tikslai – paveikti asmenis, kad jie laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų.

Lygtinai paleistajam asmeniui nesilaikant lygtinio paleidimo sąlygų, jis teismo nutartimi siunčiamas į pataisos įstaigą atlikti likusią laisvės atėmimo bausmės dalį (BVK 157 straipsnio 6 dalis). Tokiu atveju nuteistajam pakartotinai lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigos gali būti taikomas ne anksčiau kaip praėjus vieneriems metams po teismo nutarties dėl pasiuntimo į pataisos įstaigą vykdymo pradžios (BVK 164 straipsnio 5 dalis). Ši bausmių vykdymo įstatymo nuostata yra taikoma ir pilnamečiams, ir nepilnamečiams nuteistiesiems. Tuo tarpu Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijoje Nr. (87) 20 „Dėl socialinės reakcijos į nepilnamečių nusikalstamumą“ nustatyta, kad nepilnamečiams reikėtų sudaryti palankesnes bausmės atlikimo sąlygas, ypač susijusias su galimybe būti paleistiems anksčiau laiko (Rekomendacija dėl socialinės reakcijos į nepilnamečių nusikalstamumą, 1987).

3. Lygtinai paleistų asmenų resocializacija

Pažymėtina, kad nuteistasis asmuo, kuriam teismo nuosprendžiu taikomi apribojimai, neišvengiamai susiduria su tam tikromis problemomis. Vienas jų išspręsti jis paprastai yra nepajėgus, todėl efektyvi socialinė rehabilitacija būtina, siekiant atkurti tokių asmenų socialinius gebėjimus, ryšius su šeima, artimaisiais bei pačia visuomene, padėti atsisakyti narkotinių, psichotropinių medžiagų arba alkoholio vartojimo, pasirinkti darbo veiklą bei formuoti tuos požiūrius ir įgūdžius, kurie geriausiai padėtų socialiai adaptuotis visuomenėje. Taip pat efektyvus nuteistųjų socialinės rehabilitacijos procesas – sudarant nuteistiesiems svarbiausių įgūdžių formavimo sąlygas, tenkinant socialinius, kultūrinius, dvasinius ir kitus nuteistųjų poreikius, ypač svarbus bei reikšmingas, siekiant nuteistųjų resocializacijos ir nusikalstamumo prevencijos tikslų.

Pataisos inspekcijų pareigūnai, dirbdami su lygtinai paleistaisiais asmenimis, prirėkus padeda jiems įsidarbinti, informuoja apie darbo biržų teikiamas paslaugas, socialines lengvatas, grįžusiems iš laisvės atėmimo vietų asmenims, inicijuoja susitikimus su galimais darbdaviais, padeda susitvarkyti reikiamus dokumentus, bendradarbiauja su teritorinėmis darbo biržomis, skatina nuteistuosius įgyti specialybę arba persikvalifikuoti, įgyti aukštesnį išsimokslinimą, teikia kitą nuteistiesiems būtiną pagalbą įdarbinimo, asmeninės ir socialinės paramos klausimais. Visa tai pataisos inspekcijų pareigūnai

įgyvendina ne tik individualaus darbo su lygtinai paleistuoju metu, bet ir Lygtinai paleistų iš pataisos įstaigų bei lygtinai atleistų nuo laisvės atėmimo baudmės prieš terminą asmenų socialinės integracijos programos metu. Šios programos tikslas – padėti asmenims, lygtinai paleistiems iš pataisos įstaigų bei lygtinai atleistiems nuo laisvės atėmimo baudmės prieš terminą, pritaikyti žinias, įgytas laisvės atėmimo baudmės atlikimo metu socialinio orientavimo, dorovinio ir teisinio švietimo užsiėmimuose bei suteikti socialinių (teisinių) žinių, kurios padėtų integruotis į visuomenės gyvenimą ir patenkinti savo socialinius poreikius teisėtais būdais bei priemonėmis (Kalėjimų departamento direktoriaus įsakymas dėl Lygtinai paleistų iš pataisos įstaigų bei lygtinai atleistų nuo laisvės atėmimo baudmės prieš terminą asmenų socialinės integracijos programos, 2003). Be to, Kalėjimų departamentas, siekdamas nuteistųjų socialinės reabilitacijos, dabartiniu metu yra patvirtinęs dar keturias socialinės reabilitacijos programas, kurios vykdomos su asmenimis, esančiais pataisos inspekcijų įskaitoje (Kalėjimų departamento direktoriaus įsakymas dėl socialinės reabilitacijos programų patvirtinimo, 2003; Kalėjimų departamento direktoriaus įsakymas dėl asmenų, padariusių nusikalstamas veikas nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtiniams interesams, socialinės reabilitacijos programos patvirtinimo, 2004). Vis dėlto reikia pažymėti tai, kad, nors pataisos inspekcijos formaliai ir atlieka socialinį reabilitacinį darbą su asmenimis, esančiais jų įskaitose, tačiau šio darbo efektyvumas kelia rimtų abejonių, kadangi programų turinyje atsispindi monotonija (atskirų socialinės reabilitacijos programų tematika dubliuojama), be to, užsiėmimai yra paskaitos, diskusijos arba išvykos, o tai apskritai neatitinka pažangios užsienio valstybių probacijos tarnybų veiklos ir tarptautinių dokumentų rekomendacijų. Pavyzdžiui, Europos bendruomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių taikymo tobulinimo taisyklėse rekomenduojamas toks socialinis darbas su nuteistaisiais alternatyvomis laisvės atėmimui, kurio metu ypatingas dėmesys turėtų būti skiriamas socialinės reabilitacijos programų galimam poveikiui pažeidėjams dėl pagrindinių įgūdžių formavimo (pavyzdžiui, elementaraus raštingumo ir mokėjimo skaičiuoti, bendrų problemų sprendimo, reikalų dėl asmeninių ir šeiminių santykių, asocialaus elgesio), mokslo arba įsidarbinimo sąlygų, galimo polinkio į narkotikus, alkoholį, vaistus ir kt. (Europos bendruomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių taikymo tobulinimo taisyklių 21–23 taisyklės). Tokijo taisyklėse taip pat rekomenduojama pažeidėjams suteikti psichologinę, socialinę ir materialinę pagalbą, suteikti galimybę stiprinti ryšius su bendruomene bei palengvinti jų integraciją į visuomenę, taikyti įvairius metodus, tokius kaip individualus darbas, grupinė terapija, programos pagal gyvenamąją vietą bei specialus elgesys su įvairių kategorijų pažeidėjais (Tokijo taisyklių 10.4., 12.2., 13.1.–13.4. taisyklės). Taigi teigtina, kad socialinio darbo su nuteistaisiais neveiksmingumą lemia ir nepakankama socialinės integracijos bei reabilitacijos programų, kurias vykdo pataisos inspekcijos, kokybė. Įgyvendinamomis programomis turi būti siekiama pakeisti nuteistojo elgesį taip, kad asmens elgesio pokyčiai neliktų trumpalaikiai. Programos turėtų būti specializuotos, nukreiptos tobulinti gyvenimiškus (kognityvinius) įgūdžius.

BVK 159 straipsnio 1 dalis numato, kad nutartį dėl lygtinio paleidimo priėmęs teismas siunčia potvarkį dėl nutarties vykdymo nuteistojo gyvenamosios vietos pataisos inspekcijai, kuri įvardijama kaip lygtinai paleistų asmenų priežiūrą atliekanti institucija. Pataisos įstaiga ne vėliau kaip per 2 darbo dienas nuo nutarties lygtinai paleisti turi visiškai atsiskaityti su nuteistuoju ir išduoti jam rašytinį paliepiamą išvykti į gyvenamąją vietą, kuriame nurodytas kelionei reikalingas laikas. Per šį laiką nuteistasis turi atvykti į savo gyvenamąją vietą ir užsiregistruoti pataisos inspekcijoje (BVK 159 straipsnio 2 dalis). Taigi pataisos inspekcija individualų darbą su lygtinai paleistu iš pataisos įstaigos nuteistuoju pradeda, tik kai jis įrašytas į pataisos inspekcijų įskaitą. Tuo tarpu Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijos Rec (2003) 22 valstybėms narėms „Dėl lygtinio paleidimo (parolio)“ trečiasis skirsnis „Pasirengimas lygtiniam paleidimui“ rekomenduoja, kad turi būti skatinama iš anksto aptarti atitinkamas sąlygas ir priežiūrą po paleidimo, kaliniams turi būti paaiškintos bei su jais aptartos paleidimo sąlygos, pagalba, kontrolės reikalavimai bei galimos nepasisekimo pasekmės, taip pat pasirengimas lygtiniam paleidimui turi būti organizuojamas glaudžiai bendradarbiaujant su visu tiesiogiai susijusiu kalėjimo personalu ir asmenimis, susijusiais su priežiūra po paleidimo, bei turi būti baigtas prieš minimalaus arba nustatyto termino pabaigą.

Išvados

1. Lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų yra viena svariausių nuteistųjų resocializacijos priemonių. Atsižvelgiant į tai, siūlytina plėsti lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų taikymo ribas, įvertinant pakartotinės nusikalstamos veikos padarymo riziką ir esant nuteistojo sutartiniam įsipareigojimui laikytis lygtinio paleidimo sąlygų. Tai atitiktų Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijas dėl lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų taikymo, taip pat pažangią užsienio valstybių patirtį, įgyvendinant lygtinį paleidimą iš pataisos įstaigų.

2. Siūlytina tobulinti socialinės integracijos ir reabilitacijos programų, kurias vykdo pataisos inspekcijos, kokybę, siekiant pakeisti nuteistojo elgesį taip, kad asmens elgesio pokyčiai neliktų trumpalaikiai. Taip pat manytina, kad lygtinai paleistų iš pataisos įstaigų asmenų dalyvavimui socialinės reabilitacijos programose vertėtų suteikti atitinkamą statusą, nustatant, kad dalyvavimas socialinės reabilitacijos programose yra vienas iš kriterijų, sprendžiant dėl taikomo lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų įgyvendinimo efektyvumo, taip socialinės reabilitacijos programoms suteikiant didesnę reikšmę, o tai užtikrintų nuteistojo asmens socialinės reintegracijos prioritetus. Be to, siūlytina pataisos inspekcijų atstovams sudaryti galimybes laisvės atėmimo vietose dirbti individualų darbą su paleidžiamuoju, sudarant nuteistojo resocializacijos planą po nuteistojo paleidimo iš pataisos įstaigos. Tai atitiktų Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijas dėl lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų taikymo, taip pat pažangią užsienio valstybių praktiką.

3. Manytina, kad lygtinai paleistas iš pataisos įstaigos nepilnametis nuteistasis, kuris buvo nukreiptas atlikti likusią nuosprendžiu paskirtos laisvės atėmimo bausmės dalį, įstatymų numatytais atvejais turėtų būti teikiamas lygtinai paleisti iš pataisos įstaigos anksčiau nei pilnametis. Tai bent iš dalies kompensuotų dėmesio stygių nepilnamečių justicijai, atitiktų Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijas, taip pat prisidėtų prie ankstesnės nepilnamečių resocializacijos.

4. Atsižvelgiant į nuteistojo resocializacijos rezultatus, vertėtų sudaryti galimybę lygtinai paleistam asmeniui teismo nustatytus apribojimus pakeisti, papildyti arba panaikinti. Taip pat sudaryti galimybę lygtinai paleidžiamajam asmeniui paskirti ir kitus, bausmių vykdymo įstatyme nenumatytus apribojimus, jeigu tai turėtų teigiamos įtakos jo elgesiui. Tai atitiktų Europos Tarybos Ministrų komiteto ir JTO rekomendacijas dėl alternatyvių laisvės atėmimui bausmių įgyvendinimo, taip pat pažangią užsienio valstybių patirtį, įgyvendinant lygtinį paleidimą iš pataisos įstaigų.

5. Manytina, kad bausmių vykdymo įstatyme derėtų nustatyti ne tik lygtinai paleistųjų asmenų atsakomybę už viešosios tvarkos pažeidimų, bet ir atsakomybę už kitų administracinės teisės pažeidimų padarymą bei pakeisti atitinkamų teisės aktų nuostatas. Tai pateisintų lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų taikymo išplėtimo pagrindus, prisidėtų prie visuomenės apsaugos didinimo bei pakartotino nusikalstamumo mažinimo, o svarbiausia – būtų pasiekti socialiniai bausmių vykdymo tikslai.

Literatūros sąrašas

1. Corrections and Conditional Release Act, 1992 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-01-27]. <<http://laws.justice.gc.ca/en/C-44.6/text.html>>.
2. Directions to the parole board under section 32 (6) of the criminal justice act 1991 Transfer of life sentence prisoners to open conditions [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-01-27]. <<http://www.paroleboard.gov.uk/release/Life3.htm>>.
3. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Rec (2003) 22 valstybėms narėms „Dėl lygtinio paleidimo (parolio)“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-01-26]. <<https://wcm.coe.int/ViewDoc.jsp?id=70103&Lang=en>>.
4. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr. R (99) 22 „Dėl kalėjimų perpildymo ir kalėjimų populiacijos padidėjimo“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-01-26]. <[http://www.coe.int/T/E/Legal_affairs/Legal_cooperation/Prisons_and_alternatives/Legal_instruments/Rec.R\(99\)22.asp](http://www.coe.int/T/E/Legal_affairs/Legal_cooperation/Prisons_and_alternatives/Legal_instruments/Rec.R(99)22.asp)>.
5. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Rec (2000) 22 „Dėl Europos bendruomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių taikymo tobulinimo“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-01-26]. <[http://www.coe.int/T/E/Legal_affairs/Legal_cooperation/Prisons_and_alternatives/Legal_instruments/Rec.R\(2000\)22.asp](http://www.coe.int/T/E/Legal_affairs/Legal_cooperation/Prisons_and_alternatives/Legal_instruments/Rec.R(2000)22.asp)>.
6. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr. R (92) 16 „Dėl Europos bendruomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių“. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-10-06]. <<http://www.cm.coe.int/ta/rec/1992/92r16.htm>>.
7. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr. (87) 20 „Dėl socialinės reakcijos į nepilnamečių nusikalstamumą“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-01-29]. <http://www.coe.int/T/CM/WCD/advSearch_en.asp#>.
8. Jungtinių Tautų Organizacijos Generalinės asamblėjos rezoliucija Nr. 45/110 „Dėl standartinių minimalių, su laisvės atėmimu nesusijusių, priemonių taisyklių“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-10-26]. <<http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r110.htm>>.
9. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2003 m. gruodžio 19 d. įsakymas Nr. 4/07-243 „Dėl socialinės reabilitacijos programų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 7-167.
10. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2004 m. gruodžio 27 d. įsakymas Nr. 4/07-305 „Dėl asmenų, padariusių nusikalstamas veikas nuosavybei, turintiems teisėms ir turtiniams interesams, socialinės reabilitacijos programos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 188-7051.
11. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas. Teisinės informacijos centras, 2004.
12. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89 -274.
13. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 73-3084.
14. Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. lapkričio 12 d. nutarimas Nr. IX-1187 „Dėl valstybės ilgalaikės raidos strategijos“. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 113-5029.
15. Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. kovo 20 d. nutarimas Nr. IX-1383 „Dėl nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 32-1318.

16. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 m. balandžio 17 d. įsakymas Nr. 107 „Dėl pataisos inspekcijų pareigūnų įgaliojimų, skiriant nuteistiesiems, atliekantiems viešųjų darbų ir laisvės apribojimo bausmes, bei lygtinai paleistiesiems iš pataisos įstaigų paskatinimo priemonės ir nuobaudas, bei jų skyrimo tvarkos, lygtinai paleistų iš laisvės atėmimo vietų itin piktybiškų viešosios tvarkos ir nustatytų pareigų pažeidimų sąrašo ir pataisos inspekcijų darbo tvarkos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 40-1856.
17. Lygtinai paleistų iš pataisos įstaigų bei lygtinai atleistų nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą asmenų socialinės integracijos programa. *Valstybės žinios*. Nr. 48-2147.
18. Mackevičius, T. Alternatyvos laisvės atėmimo bausmei ir jų realizacija. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S), 2006, p. 46.
19. Pozniševas, S. V. Nusikaltėlių baudimas ir taisymas (Penitenciarinio mokslo pagrindai). Kaunas: Dirva, 1939, p. 99.
20. Prison Service Order N.º 6600: Parole, Early Release and Recall Manual. London, 1999.
21. Recommendation No. R (82) 16 of the Committee of Ministers to Member States on Prison Leave. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-01-26]. <<http://cm.coe.int/stat/E/Public/1982/82r16.htm>>.
22. Wing Hong Chui and Mike Nellis. Moving Probation Forward. Evidence, Arguments and Practice. London: Pearson Longman, 2003.
23. World Prison Brief (Europe). International Centre for Prison Studies [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-01-26]. <<http://www.kcl.ac.uk/depsta/law/research/icps/worldbrief/?search=europe&x=Europe>>.

REALIZATION OF THE CONDITIONAL RELEASE FROM THE CORRECTION INSTITUTIONS

Dr. Tomas Mackevičius

Mykolas Romeris University

Summary

In this article there, a conditional release from the correction institutions is analysed, which was setup by the Punishment Enforcement Code of the Republic of Lithuania as an alternative to freedom deprivation punishment. Without looking into the process of historical development, to analyse the problems of conditional release from the correction institutions realisation and how to deal with them. Lithuanian legal regulations are compared to international documents, which are related with alternative to freedom deprivation punishment (Tokyo Rules (1990), European Rules on Prison Leave (1982), European Rules on social reactions to juvenile delinquency (1987), European Rules on Community Sanctions and Measures (1992), European Recommendation on Concerning Prison Overcrowding and Prison Population Inflation (1999), European Rules on Community Sanctions and Measures (2000), European Rules on Conditional release (parole) (2003)). Conditional release from the correction institutions legal regulations in foreign countries are looked over, an experience of conditional release from the correction institutions implementation in Lithuania and abroad and, most importantly, landmarks of conditional release from the correction institutions institution improvement had been given. The article is based on the national documents and the documents of the United Nations and the Council of Europe, legal regulations and practice of conditional release from the correction institutions in foreign countries.

Keywords: conditional release from the correction institutions, alternatives for the imprisonment punishment international documents, re-socialization.